

on tukahduttava ja autoritaarinen lohduttaja, joka luulee tietävänsä, mitä lohdutettava tarvitsee. Lohdutuksen lähtökohtana ovat lohdutettavan, ei lohduttajan tarpeet. Autoritaarinen asetelma ei tuo lohdutusta, sillä se on vuorovaikutukseton eikä vaali yhteyttä. Lohduttamisessa sanoja olennaisempaa on huolenpito, tilan antaminen ja rinnalla pysyminen. Lohdutus edellyttää, että lohdutettava voi ilmaista katkeruuttaan, huutaa hätäänsä tai ilmaista pettymystään pelkäämättä torjutuksi tulemista. Kristillisessä sielunhoidossa on syytä muistaa, että Jumala kestää ihmisen vaikeat tunteet. Kukaan ei ole vain lohduttaja tai lohdutettava. Koska elämä on rikkinäistä ja keskeneräistä, myös lohduttaja joutuu elämässään tilanteisiin, joissa hän kaipaa lohdutusta. Nämä teemat toistuvat kirjassa.

Kettunen kuvaa kirjassaan sekä arkeen liittyvää lohdutusta (esimerkiksi luonto, musiikki, ihmisten välinen kanssakäyminen) että sielunhoitoa lohdutuksen välittäjänä. Jälkimmäistä kuvatessaan hän pohtii muun muassa lohduttomuuden poislohduttamista ja sielunhoitajan mahdollisuutta kasvaa lohduttajaksi. Sielunhoitoon liittyvä osuus on kirjan parasta antia yksityiskohtiin ulottuvista ohjeista huolimatta.

Kettunen käsittelee yksityiskohtaisesti myös Raamatun tekstien ja virsien sanoitusten lohdutukseen avaamia näköaloja. Job on tietysti teeman kannalta sivuuttamaton. Ehkä kirjoittajan intentiot olisivat tulleet esiin vähemminkin tekstilainauksilla sekä Jobin että ennen kaikkea psaltnin kohdalla. Myös virsien käsittelyssä muutama napakka näyte olisi riittänyt. Kaikkea ei tarvitse sanoa. Runsaat psalmi- ja virsiesimerkit – mukaan lukien Siionin virret – sisältävät toistoa ja tekevät tekstistä hieman raskaan ja luettelomaisen.

Joensuun herättäjäjuhlat toimivat impulsina kirjan synnylle, ja herännäisyys saakin puheenvuoron 30 sivulla, joilla liikkeen keskeiset hahmot ja Siionin virsien lohduttava sanoma pääsevät esiin. Kettunen toteaa, että ihmisen ”vajavaisuuden tutkimisella ja lohduttamisella on herännäisyydessä vahvempi rooli kuin muissa liikkeissä”. Nuo muiden herätysliikkeiden ihmiset saattaisivat kyllä kyseenalaistaa moisen

väitteen ja liittää nuo kuvatut piirteet samalla tavoin omaan liikkeeseensä.

Vaikka lohdutus kaikinensa liittyy mitä kiinteimmin ihmisenä elämiseen, se saa sielunhoidon piirissä vähän huomiota. Siitä puhutaan vähän ja varsinaista lohdutustutkimusta on Kettusen mukaan ”vaikea nimetä”. *Lohduksi toisillemme* paikkaa nyt omalta osaltaan tätä puutetta. Vuonna 2021 ilmestyneessä *Sielunhoidon teologia* -kirjassa on systemaattisen teologian professori Antti Raunion artikkeli ”Keskinäinen lohdutus – pastoraalisuus kirkkoa määrittävänä piirteenä”. Lohdutus ja lohduttomuus kuuluvat keskeisesti myös ignatiaaniseen spiritualiteettiin, joten ainakin siltä saralta on lohdutukseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta olemassa.

Saku Toiviainen, TT
Psykoterapeutti (VET)
Helsinki

SARI KATAJALA-PELTOMAA, JENNI KUULIALA JA MARIKA RÄSÄNEN

Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä:
Eletty usko myöhäiskeskiajalla. Helsinki:
Gaudeamus 2022. 381 s.

Mitä pyhimyksiin liittyvät ihmekertomukset ja kanonisaatioprosessien yhteydessä kerätyt todistajanlausunnot kertovat eletystä uskosta myöhäiskeskiajan maailmassa? Tähän kysymykseen pureutuu Sari Katajala-Peltomaan, Jenni Kuulialan ja Marika Räsänen yhteistyössä kirjoittama teos *Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä*. Kirjoittajat ovat kukin tutkimuksissaan syvästi perehtyneet keskiajalta säilyneeseen hagiografiseen lähdeaineistoon, mikä näkyy teoksen monipuolisessa sisällössä ja lähteistä tehdyissä punnituisissa tulkinnoissa.

Hagiografiset lähteet antavat mahdollisuuden tutkia tavallisten ihmisten arkea ja uskonnonharjoittamista. Kirjoittajat tuovat toki esiin aikakauden sosiaaliset realiteetit: kanonisaatio-

prosesseihin toivottiin todistajiksi mieluummin rikkaita kuin köyhiä ja mieluummin miehiä kuin naisia. Tästä huolimatta todistajien joukossa on myös sellaisten ihmisryhmien edustajia, joiden ääni ei aina muuten päässyt kuuluviin. Kirjassa analysoitujen ihmekertomusten todistajista monet ovat naisia ja/tai vaatimattomista yhteiskunnallisista oloista lähtöisin. Kirjoittajat havainnoivat teoksessa myös sitä, miten sukupuoli ja henkilön asema heijastuvat siihen, miten uskoa eletään arjessa. Kirjoittajat käyttävät käsitettä elävä usko, jolla he tarkoittavat uskon elämistä ja kokemista sosiaalisessa ympäristössä, arjen keskellä. Keskiöön nousevat muun muassa rituaalit, tavat sekä tunne- ja aistikokemukset, ruumiillisuus ja materiaalisuus. Hagiografisten lähteiden hyödyntämistä tavallisten ihmisten elämän tutkimisessa on suomeksi tehty aiemminkin hedelmällisin tuloksia. Esimerkiksi Katajala-Peltomaan ja Ville Vuolannon teos *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla* (Gaudeamus, 2013) ammentaa materiaalia ihmekertomuksista keskiaikaista lapsuutta kuvatessaan.

Kirja jakautuu kolmeen pääluokkaan, joiden lisäksi teos sisältää johdannon sekä epilogin ja lyhyen loppuluvun. Johdanto esittelee keskiaikaista kanonisaatioprosessia ja siihen liittyviä kuulusteluja, joiden tuloksena teoksessa käytetty lähdemateriaali on syntynyt. Tässä yhteydessä esitellään ihmekertomuksen ”peruskaavaa” sekä todistajanlausuntojen kirjaamiseen liittyviä käytäntöjä ja reunaehtoja, mikä auttaa hahmottamaan lähteiden luonnetta. Johdannossa kirjoittajat avaavat myös eletyn uskon käsitettä sekä teoksen rakennetta. Lisäksi he perustelevat terminologisia ja kirjassa esiintyvien henkilönnimien kirjoitusasuun liittyviä valintoja. Kuten kirjoittajat huomauttavat, keskiajan uskonnonharjoittamiseen liittyville termeille ei aina ole vakiintuneita suomenkielisiä vastineita, minkä vuoksi teoksessa käytetäänkin jonkin verran latinankielistä terminologiaa. Tehdyt valinnat esitellään ja perustellaan lyhyesti mutta tarkasti.

Kirjan kolme päälukua rakentuvat alkupe- räislähteistä valikoitujen ihmekertomusten varaan. Kertomukset muodostavat lähtökohdat,

joista käsin kirjoittajat esittelevät ja analysoivat pyhimyskultteihin liittyviä ilmiöitä ja niiden merkitystä ihmisten elämässä. Ensimmäinen osa sisältää ihmeitä, jotka eivät välttämättä nykylukijalle näyttäyty erityisen ihmeellisinä, kuten parantumisen sairaudesta tai parisuhdeongelmien ratkeaminen. Tapahtumien kokijat kuitenkin ymmärtävät tapahtumat ihmeinä. Toisessa pääluvussa käsitelty ihmeet ovat nykylukijan näkökulmasta suorastaan mielikuvituksellisia, ja kolmas luku sisältää ihmeitä, joihin liittyy erikoisia yksityiskohtia. Käsitteily on hyvin lähdelähtöistä: tapahtuma kerrotaan todistajanlausuntojen pohjalta, minkä jälkeen kirjoittajat analysoivat sitä kontekstissaan. Tapauskertomukset toimivat ikään kuin ovina, joiden kautta astutaan tarkastelemaan havainnollistettavia ilmiöitä, esimerkiksi keskiaikaisia käsityksiä sairaudesta ja lääkinnästä, perheenjäsenten rooleja, tai syitä valita tietty pyhimys auttajaksi. Teos tuokin ansiokkaasti näkyviin pyhimyskulttien merkittävän roolin arjessa. Etenkin sairauksiin liittyvien ihmekertomusten kohdalla teos käsittelee kiinnostavasti sitä, miten ihmiset saattoivat hakeutua sekä taivaallisen että maallisen avun piiriin pyrkiessään ratkomaan tilanteita. Lääkäri ja pyhimys eivät siis olleet välttämättä toisilleen vastakkaisia vaihtoehtoja, joista olisi valittu vain toinen, vaan hankalassa tilanteessa voitiin käyttää kaikkia saatavissa olevia keinoja. Lääkärit myös esiintyvät usein todistajina kanonisaatioprosesseihin liittyvissä kuulusteluissa.

Osa teoksessa esitellyistä tapausesimerkeistä avaa myös aikalaisten suhtautumista ihmeisiin. Pyhimyksen apua ja tapahtuman tulkitsemista ihmeeksi saatettiin epäillä ja kyseenalaistaa. Kirjassa kerrotaan muun muassa äidistä, joka pyysi pyhimyksen apua sairaalle lapselleen. Lapsen toivuttua äiti alkoi pöytäkirjojen mukaan kuitenkin naapurin puheita kuunneltuaan epäillä, että parantuminen oli tapahtunut luonnollisista syistä ilman pyhimyksen apua. Lapsen sairastuttua uudelleen äiti vetosi pyhimykseen toistamiseen, mutta päätyi jälleen epäilemään pyhimyksen osuutta, kun lapsi alkoi voida paremmin. Vasta pyydettyään pyhimyksen apua kolmannen kerran ja lapsen parannuttua nainen vakuuttui

siitä, että parantuminen oli ihme ja pyhimyksen ansiota.

Koska todistajanlausunnot ovat kirjallisessa muodossaan syntyneet monimutkaisen prosessin tuloksena, tapauksista lukiessa herää kysymys siitä, missä määrin ne edustavat keskiajan ihmisten kokemusta. Kuulusteluja varten oli laadittu valmiita kysymyslistoja, eivätkä todistajat lähtökohtaisesti kertoneet tapahtumista ilman toisten ihmisten vaikutusta. Kuten teoksen johdannossa kerrotaan, ihmekertomukset noudattivat usein tiettyä kaavaa ja niihin liittyy topoksia. Missä määrin ihmiset muokkasivat ja sanallistivat kokemustaan heille tuttuun mallien valossa ja missä määrin heidän kertomaansa muokattiin jälkikäteen? Esimerkiksi edellä kuvattu lapsen paranemiseen liittyvä tapaus herättää pohtimaan tapahtumien suhdetta niistä laadittuun kuvaukseen, joka tuntuu kovin kirjalliselta: äidin toistuvat epäilykset saavat pyhimyksen näyttämään suorastaan erityisen voimalliselta, kun äiti lopulta kolmannella kerralla vakuuttuu.

Teoksen kirjoittajat pohtivat ansiokkaasti myös kertomusten tutkimuskäyttöön liittyviä haasteita. Metodologinen pohdinta painottuu kuitenkin vasta teoksen viimeiseen lukuun, jossa kirjoittajat muun muassa toteavat todistajanlausunnoista seuraavasti: ”Ne eivät kerro, mitä tapahtui, vaan miten asiat haluttiin kertoa ja mitä päätettiin kirjata tapahtuneen” (s. 322). Vaikka lähdeaineiston haasteita sivutaan myös teoksen johdannossa ja pääluvussa, keskustelua olisi ehkä voinut nostaa näkyvämmiin esille jo päälukujen yhteydessä. Haasteista huolimatta teos osoittaa, miten merkittävä rooli hagiografisella materiaalilla on modernissa keskiajantutkimuksessa.

Kirjan keskiössä ovat kanonisaatioprosesseihin liittyvien kuulustelujen todistajanlausunnot, mutta kirjan loppupuolella kuvataan myös tiiviisti, mitä kuulustelujen jälkeen tapahtui. Osiossa esitellään, miten kanonisaatioprosessi eteni, miten uutta pyhimystä juhlittiin, miten osa kanonisaatioprosesseista keskeytyi ja miten ne avattiin mahdollisesti uudelleen vasta pitkän ajan jälkeen. Kirjoittajat tuovat myös esiin, että vaikka virallinen kanonisaatio jäi joidenkin pyhinä pidettyjen henkilöiden kohdalla puuttumaan,

tämä ei välttämättä lopettanut paikallista kulttia. Kirjan lopussa luodaan lyhyt katsaus siihen, miten kanonisaatioprosessit kehittyivät keskiajan jälkeen ja muistutetaan näin lukijoita jatkuvuudesta. Kanonisaatioprosessit, pyhimyskultit ja ihmisten osallistuminen niihin ovat edelleen tärkeä osa elävää uskoa eri puolilla maailmaa. Kirjassa käsitellyt aiheet eivät siten ole tärkeitä vain historian tutkimuksen näkökulmasta, vaan ne kytketään eletyn uskon ja pyhimyskulttien jatkumoon. Kirjoittajat korostavatkin uskonnontutkimuksen ja erityisesti uskonnollisen kokemuksen ja eletyn uskon tutkimisen tärkeyttä ja ajankohtaisuutta. Jotta voisi ymmärtää uskon roolia nyky-yhteiskunnissa, tarvitaan ymmärrystä siitä, miten uskoa on koettu ja eletty eri aikoina ja eri paikoissa.

Kirjassa esitellyt ihmekertomukset on kerätty useiden eri pyhimysten kanonisaatioprosesseista (muun muassa Tuomas Akvinolainen, Katriina Vadstenalainen, Thomas Cantilupe ja Clara Montefalcolainen). Tehdyt valinnat selittynevät kirjoittajien tutkimushistorialla, mutta teoksessa olisi voinut avata eksplisiittisemmin sitä, miksi he käsittelivät juuri näiden pyhimysten kanonisaatioprosesseja ja niistä löytyviä ihmeitä. Kirjassa useimmin esiintyvistä pyhimyksistä on laadittu kirjaan muusta tekstistä visuaalisesti erottuvat tietolaatikot, joissa heidät esitellään lyhyesti. Teoksessa on lisäksi runsas värikuvitus, lähdeviitteet, kirjallisuusluettelo, hakemisto sekä kartta Euroopasta myöhäiskeskiajalla.

Teos on sisällöltään perusteellinen mutta tyyliään yleistajuinen ja viihdyttäväkin. Tutkimuksellisen sävyn seasta pilkahtelee myös huumoria, kuten sivulla 45: ”Toivioletkiä ja muita rituaalisen kommunikaation muotoja käsittelemme vielä jatkossa lisää, mutta seuraavaksi jatkamme vatsavaivojen parissa, tällä kertaa Etelä-Italiassa.” Kirja kiinnostanee monenlaisia lukijoita tutkijoista historian harrastajiin ja tietokirjallisuuden kuluttajiin, ja se on ansiokas lisä suomenkieliseen keskiajantutkimukseen. *Gaudeamus* on julkaissut teoksen myös äänikirjamuodossa Satu Paavolan lukemana. Historian- ja uskonnontutkimuksen opiskelijoille *Verta vuotava pyhimys ja muita outoja ihmeitä* tarjoaa mainion oppitunnin

alkuperäislähteiden analyysiin, hagiografisiin lähteisiin sekä eletyn uskonnon käsitteeseen liittyvien metodologisten kysymysten käsittelyyn.

Leena Enqvist, TM
Kirkkohistorian väitöskirjatutkija
Helsingin yliopisto

RICHARD PRICE (KÄÄNT.) & THOMAS GRAUMANN (TOIM.)

The Council of Ephesus of 431: Documents and Proceedings. Liverpool: Liverpool University Press, 2020. xii + 696 pp.

Richard Pricen kääntämä ja Thomas Graumannin toimittama teos ei ole vain kokoelma käännettyjä asiakirjoja, vaan ensimmäinen kerta, kun vuoden 431 Efesoksen kirkolliskokouksen kulusta pyritään kertomaan ja luomaan lähdekriittisin menetelmin eheä kertomus. Efesoksen kirkolliskokous on ainutlaatuinen siinä mielessä, että vain pieni osa sen materiaaleista koostuu itse päätöksistä. Suurin osa koostuu kirjeistä, tutkielmista ja muista asiakirjoista, jotka selventävät kokousta ympäröiviä tapahtumia.

Price ja Graumann eivät ole juurikaan sisällyttäneet teokseensa teologisia kirjeitä tai tutkielmia ja vain osa eri kokoelmiin kuuluvista saarnoista on päässyt mukaan. Perusteluna tälle on olettamus, että sisällytetyt lähdetekokset riittävät kirkolliskokouksen tarinan kertomiseen. Metodologisena otaksumana näyttää siis olevan, että kirkkopoliittikka voidaan ymmärtää osittain erillään teologisista yksityiskohdista ja että sellaisten tekstien kuin kirjeiden ja keisarihallusten julistusten historialliset tiedot voidaan irrottaa niiden teologisesta sisällöstä. Vaikka tämä haasteellinen näkökulma määrittääkin väistämättä tekijöiden tekstivalintoja, itse teos kuitenkin tarjoaa hienostuneen ja monivahvaisen kertomuksen, joka itse asiassa sisältää paljonkin teologisia näkökohtia. Tekstivalinnat ovat eräissä tapauksissa olleet myös puhtaasti

pragmaattisia. Graumann antaa esimerkkinä Kyrillos Aleksandrialaisen *Kirjeen munkkeille*, jonka tekijät ovat jättäneet julkaisematta. Heidän mukaansa tämä johtuu yksinomaan useiden englanninkielisten käännösten saatavuudesta ja käännöksen huomattavasta pituudesta, joka osaltaan paisuttaisi ja dominoisi tarpeettomasti teosta.

Tekijät ottavat teologiset premissit vakavasti väittäessään, että kirkolliskokouksen piispat olivat vakuuttuneita siitä, että itse pelastus oli vaakalaudalla, kun jumalallisuuden oikeasta tulkinnasta kiisteltiin Nestorioksen – Kyrillos Aleksandrialaisen nemesiksen – ja hänen kannattajiensa kanssa. Neitsyt Marian roolin ymmärtäminen *Theotokoksena*, *Khristotokoksena* tai *Anthropotokoksena* tuli siis osaksi Efesoksen kristologista debattia. Nestorioksenkin mukaan terminologian tarkassa määrittämisessä oli lopulta kyse lihaksi tulleen Kristuksen persoonan ja hänen toimintansa ymmärtämisestä: miten kaksi täydellistä persoonaa, ihminen ja Jumala, voivat olla yksi ja sama?

Tekijöiden mukaan kirkolliskokouksessa ei kuitenkaan käyty teologista keskustelua ristiriitaisista kristologisista käsitteistä, eikä kirkolliskokous tuottanut omaa teologiaansa. Tämä on kieltämättä paradoksaalinen havainto eritoten, kun tekijät korostavat teologian roolin tärkeyttä kokoukselle. Väitteensä he ankkuroivat havaintoon siitä, että kirkolliskokous oli jakaantunut Efesoksessa kilpaileviin rinnakkaiskokouksiin, jotka eivät kuitenkaan koskaan väittelleet keskenään teologisista kysymyksistä. Suurin osa kirkolliskokouksen tallennetusta materiaalista keskittyikin vastakkaisten leirien näkökulmien tuomitsemiseen.

Toinen historiallisesti kiinnostava seikka liittyy Efesoksen päähenkilön, Kyrillos Aleksandrialaisen kirjeisiin. Graumann väittää, että vaikka Kyrilloksen toinen kirje Nestoriokselle luettiin kirkolliskokouksessa, hänen kaksitoista anateemaa sisältävää kolmatta kirjettään ei todennäköisesti luettu. Sen sisällyttäminen kokouksen *actaan* viittaisi pikemminkin toimitukselliseen lisäykseen – joka tehtiin, kun pöytäkirja laadittiin ensimmäisen kerran – kuin tallennettuun tapah-